

JELENTÉS

**a gyulai Erkel Ferenc Múzeum 1959. évi
munkájáról**

Összeállította:

Dr. Dankó Imre
igazgató

Gyula, 1960

Az intézet története

Múzeumunk 1959-ben, fennállásának 91. évét töltötte be. 1868-ban alapította Mogyoróssy János. A gyűjtemény eleinte különböző helyeken, majd 1895-ben a Népkerthben álló (ma Járási Könyvtár) múzeumépületben nyert elhelyezést. Innét került korszerű keretek közé 1930-ban az [akkori polgári fiúiskola (ma III. általános iskola) földszintjére. A múzeum anyagának jelentős része a második világháborúban elpusztult. 1950-ben újjászervezve mai helyére került. Működését a Művelődésügyi Minisztérium önálló Múzeumi Osztálya irányítja; az 1949. évi 13. sz. tvr., valamint az azt módosító 1952. évi 25. sz. tvr. alapján. Munkáját, mint tájmúzeum. A múzeumok szervezeti és ügykezelési szabályzata alapján végzi gyűjtőterületén (Gyula város, a gyulai és a sarkadi járás). Gyűjteményanyagunk legrégebbi részei régészeti, de számottevő néprajzi, jelentős helytörténeti gyűjteményünk is. Képző- és iparművészeti anyagunk viszonylag szegényes. Kézikönyvtárunk és adattárunk tudományos kutatások céljára alkalmas.

A múzeum igazgatói a következők voltak: Mogyoróssy János (1868—1890), Rácz János (1891—1892), Gyulafi Endre (1892—1895), Fördök István (1895—1903), Domokos János (1903—1928), Implom József (1928—1949), Dr. Lükő Gábor (1950—1958), Dr. Dankó Imre (1958—). Múzeumunk történetére vonatkozó leglényegesebb irodalom: Mogyoróssy János: Képes kalauz a békésvármegyei múzeum emlék- és régiségtárában elhelyezett tárgyak ismertetéséhez. B—Gyula, 1885, Implom József: A gyulai múzeum és könyvtár hetven éve (1868—1938). Gyula, 1940., Lükő Gábor: A gyulai (Erkel Ferenc Múzeum. Magyar Múzeumok 1945—1955. Budapest, 1955. 100—101 l., (Banner János: Régi kutatók — új feladatok. A gyulai múzeum kilencven éve. Gyula, 1959.

Az intézet elhelyezése

Múzeumunk a Sztálin út 53. számú házban, park közepén van elhelyezve (7 292. betétben 1592. és 1593. helyrajzi szám). A főépületben van a két irodahelyiség; egyben a kézikönyvtár elhelyezésének helyiségei is, a fotólaboratórium, az adattár; ami egyúttal teremőri őrszoba is, a hét kiállítóhelyiség és az igazgatói lakás. Az egyik melléképületben van négy (két kicsi és két nagy) tudományos raktárunk, restaurátor műhelyünk. A másik melléképületben van a kellékraktárunk és egy tudományos raktárunk. Múzeumunk elhelyezése megfelelő, bár az épületek

Az intézet személyzete

Igazgató: Dr. Dankó Imre 1958. szept. 1-től, hivatalsegéd: özv. Németh Sándorné 1954. ápr. 1-től, adminisztrátor: Várkői Alajos 1953. aug. 29-től, teremőr: Negru Mihály 1952. febr. 1-től. ■— A múzeumi munka eredményes folytatásához feltétlenül szükséges volna egy (újabb fizikai munkaerő, restaurátor alkalmazása. 1959-ben felettes hatóságunk rendelkezése alapján Forrai József hódmezővásárhelyi (szept. 7—19 és okt. 6—17 között) és Veréb Béla bajai (okt. 19—nov. 17 között) restaurátorok dolgoztak múzeumunkban. Negru Mihály teremőr betegsége alatt ideiglenes minőségben Berényi Györgyöt alkalmaztuk (jún. 1—aug. 7 között), özv. Németh Sándornét [pedig i betegsége alatt ugyancsak ideiglenes minőségben, előbb Bartha Mihály (jan 8—31 , között), majd Toldi Mihályné (febr. 1—21 között) helyettesítette. Dec. 8—23 .között iKovalovszky Júlia, a Magyar Nemzeti Múzeum—Történeti Múzeum munkatársa végzett nálunk régészeti (a várasatás anyagában) leltározást. Okt. 26-án !Dr. Bényi Lászlóné Supka Magdolna a Magyar Nemzet; Galéria munkatársa pedig képzőművészeti leltározást végzett.

Az intézet gyűjteményanyaga

Múzeumunk anyagáról a következő adatok nyújtanak felvilágosítást:

	Leltározott	Kartonált	Leltározatlan	összesen	
Régészeti anyag	643	—	2.500+	3.143+	
Numizmatikai anyag	—	—	1.320	1.320	
Néprajzi anyag	2.464	475	1.254	3.718	
Helytörténeti anyag	55	—	370	425	
Képzőművészeti anyag	84	84	—	84	
Iparművészeti anyag	8	8	15	23	
Adattári anyag	:89	—	5.206	5.295	
Kézikönyvtári anyag	2.124	2.124	14	2.138	
Folyóíratári anyag	634	634	39	673	
összesen:		6.101	3.325	10.718	16.819

-I- A régészeti anyagnál megjegyzendő, hogy a feltüntetett 2.500 tárgyon kívül nagy mennyiségű (kb. 7.000 db.) olyan , töredékanyagunk :van, amelynek darabszáma csak a restaurálás és az azt követő selejtezés után lesz csak megállapítható.

Az intézet 1959. évi gyűjtőmunkája

Múzeumunk 1959. évi gyűjtőtevékenységét az alábbi adatok ismertetik:

Régészeti anyag	670 db -(-
Numizmatikai anyag	80 db
■Néprajzi anyag	1.450 db
Helytörténeti anyag	400 db
Képzőművészeti anyag	5 db
Iparművészeti anyag	15 db
Adattári anyag	2.995 db
Kézírásvártári anyag	394 db (kötet)
Folyóírásvártári anyag	39 db (évfolyam.)
összesen:	6048 db

Gyűjtött anyagunk zöme ajándékként jutott múzeumunk birtokába. Meg kell itt emlékeznünk a múzeum vezetése alatt álló gimnáziumi (Erkel Ferenc Gimnázium, Gyula) Néprajzi- és Helytörténeti Szakkörről. Ternyák Ferencné vezetésével a szakkör tíz tagja Ijúl. '7—17 között Kötegyánban kutató- és gyűjtőtáborot tartott. A tábori eredménye közel 1200 db, főleg néprajzi tárgy és majd 1000 db jegyzet, adatgyűjtés volt. Szept. 21-én a szakkör Ajtósfalván rendezett gyűjtőnapot. Ennek eredménye 32 db néprajzi tárgy |volt. A várásatás 1959-ben is továbbfolyt Parádi Nándor, a Magyar Nemzeti Múzeum—Történeti Múzeum munkatársa vezetésével. A leletanyagot múzeumunkban helyezték el. Máj. 6—9 között dr. Korek József, a Magyar Nemzeti Múzeum—Történeti Múzeum osztályvezetője vezetésével ásatást folytattunk Kötegyánban (Gyepespart—Sárgödör, bronzkor, kelta hamvasztásos sír, XVI. századi telep), j Ugyancsak dr. Korek József vezetésével leletmentő kiszálláson voltunk Szabadkígyóson (Homokbánya, 'megbolygatott XII—XV. századi temető) szept. 21-én. Szept. 22-én pedig a Gyulai Állami Gazdaság szabadkai központjánál (XVI—XVII. századi tömegsír) voltunk terepbejáráson. Szept. 21—26 közötti folyt második kötegyáni ásatásunk (a Sárgödörrel szemben, bronzkor, XVI. század) szintén dr. Korek József vezetésével. Mind az ásatások, mindj a leletmentések anyaga múzeumunkba került. Az adattári anyag nagyarányú gyarapodását a Békés megyei Nyomdaipari Vállalat havonként megkapott készítményei adták. Szám szerint is jelentős anyagot (fotókópia, foto, nyomtatvány, dokumentáció) juttatott múzeumunknak a Tanácsköztársasági Emlékiállítási, illetőleg az azt megelőző gyűjtőmunka.

-f- A régészeti anyagnál megjegyzendő, hogy a feltüntetett 670 tárgyon kívül nagy mennyiségű olyan töredék anyagot is gyűjtöttünk, (kb. 1.000 db.), amelynek darabszáma csat a restaurálás és az ,azt (követő selejtezés után lesz csak megállapítható.

Az intézet tudományos munkája

Múzeumunk a felsorolt ásatások, terepbejárások mellett még 32, összesen 58 napon folytatott helyben, Budapesten, Békéscsabán Dobozon, Sarkadon, Kőtegyánban, Gyulaváriban és Kétegyházán gyűjtőmunkát. A régebbi és az 1959-ben gyűjtött tárgyi anyagot letisztítottuk és zömében az elsődleges konzerváló, állagmegóvó eljárásnak alávetettük (leolajozás, rozsdátlanítás, stb.). Konzerváló és restauráló munkát is végeztünk. Hazaszállítottuk a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumból a restaurálásra odaszállított várásatási anyagot is. Az előzetes konzerváló, a konzerváló és a restauráló munkákról az alábbi adatok adnak felvilágosítást:

Égész éven át végeztük a nyilvántartási munka előkészítését, majd magát a nyilvántartási munkát. Tudományos feldolgozó munkánkat nagyban megkönnyítette az 1959-ben létesített fotólaboratórium és restaurátor műhely.

	Előzetes konzerválás	Konzerválás	Restaurálás
Asztalos György békéscsabai restaurátor Békéscsabán,	—	300	250
Forrai József hódmezővásárhelyi restaurátor múzeumunkban,	—	1.226—)	109
Veréb Béla bajai restaurátor múzeumunkban	9.531-j—	378	87
A múzeum dolgozói múzeumunkban	5.500(-	—	
összesen.	15.031+	1.904	446

Múzeumunk adatközléssel a Magyar Nemzeti Múzeum—Történeti Múzeum, a Magyar Nemzeti Múzeum—Néprajzi Múzeum, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Intézete, a Magyar Rádió, a Népművelési Intézet, a Magyarországi Románok Demokratikus Szövetsége, a Járási Könyvtár, az Állami Levéltár, a Munkácsy Mihály Múzeum, az Erkel Ferenc Gimnázium, a Vajda Péter Gimnázium, a Magyar Földrajzi Társaság, a Békés megyei Népújás, a Neue Zeitung és az Országos Műemlékfelügyelőség munkáját segítette elő. Múzeumunkat 1959-ben a (következő kutatók keresték fel: Dr. Bendeffy László, Dr. Bényi Lászlóné, Csalári Dániel, Dr. Csillag Ferenc, Dr. Csongor Győző, Dr. Deresényi Dezső, Erdei Ferenc, Elek László, Erdős Kamill, Dr. Fehér Géza, Gerő Győzőné, Galván Károly, Halmos Béla, Dr. Hanzó Lajos, Implom József, Dr. K. Kovács Péter, Dr. Korek József, Kovalovszky Júlia, Dr. Molnár Balázs, Mojzer Miklós, Mojzer Miklósné, Nagy Gyula, Parádi Nándor, Dr. Tábori György, Dr. Tömörly Márta, Dr. Tibori János, Dr. Czfalussy József, Dr. Végh József, Virágh Ferenc, és Valeriu Sutén Bukarestből.

-j- Ezek a számok *sut* ,a nagymennyiségű töredékanyagot (főleg régészeti) is jelzik, amit raktározásra előkészítettünk. Nagy részük ,a restaurálást követő selejtezéskor ki íóg múzeumunk gyűjteményanyagából **kerülni**.

Dr. Dankó Imre igazgató 1959. folyamán megjelent dolgozatai: Gyula. (képekkel) Élet és Tudomány, XIV. 143—147., Restaurálják a gyulai várat. Békés megyei Népújság, IV. 121. szám, 5. 1., Takács Béla: Comenius sárospataki nyomdája (Sárospatak, MCMLVIII (1958), 117. 1. A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei 14—16.) könyvismertetés. Századok, 93. 670—671. A gyulai újság írás kilencven éve. Vörös Zászló, 1959. márc. 21. A Nagykunság. Élet és Tudomány, XIV. 1135—1139., A magyar hajdúság. Élet és Tudomány, XIV. 1327—1331., Dr. Andiéi Veress. Calendarul Nostru 1960., A Körösköz-bihari hajdúság. A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum (Kiadványai 8—9., A déldunántúli—baranyai hajdúság. Baranyai Művelődés, 1959. Különlenyomatban is. — A megjelenteken kívül több cikket, tanulmányt, adatközlést készített és 'küldött be különböző folyó iratokhoz.

Az intézet népművelő munkája

Múzeumunk 1959-ben a következő kiállításokat rendezte:;
A Körösköz és Gyula története. Állandó kiállítás, nyitva egész évben.
Menyhárt József debreceni festőművész kiállítása zárult jan. 26.
Tenkács Tibor tokaji festőművész kiállítása zárult jan. 26.
Koszta Rozália aquarelljei febr. 1—16.
Cs. Pataj Mihály szarvasi festőművész kiállítása febr. 22—márc. 15.
Szovjet bélyegkiállítás márc. 1—19.
Tanácsköztársasági Emlékkiállítás márc. 21—máj. 4.
Á. Tóth Sándor pápai festőművész kiállítása máj. 10—jún. 15.
Fotoklubok szalonja 1958. kiállítás jún. 14—21.;
Régi képek a régi Gyuláról Jún. 28—aug. 17.
Fazekas István nádudvari fazekas népművész kiállítása |júl. 5—aug. 28.
Alkotmányunk útján aug. 20—szept. 2.
József Dezső gyulai festőművész jubileumi kiállítása szept. 1—21.
A gyulai vár XVI—XVII. századi jábrázolásai szept. 19—22.
Szlávik Lajos tatabányai festőművész kiállítása okt. 4—nov. 1.
Kötegyán népelete és története okt. 18—nov. 5.
Gál Sándor kunszentmiklósi festőművész kiállítása nov. 7—22.
Dr. Veress Endre emlékkiállítás nov. 22—
Régi békési festők nov. 23—.

Politechnikai oktatás eredményei iskolánkban
(az Erkel Ferenc gimnáziumban) jún. 20—26. i

Menyhárt József és Tenkács Tibor kiállítása
(a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban) febr. 1—15.

Látogatóink száma 17 043 fő volt (10 897 egyéni és 6146 csoportos). A múlt événél 3 912 fővel több. 68 esetben tartottunk tárlatvezetést.

Múzeumunkat 1959-ben a következő művészek látogatták meg: Béres Ferenc, Ezüst György, Érsek Mária, Fazekas István, özv. Fazekas Lajosné, Hajdik Antal, Jancsó Adrienne, József Dezső, Kellé Sándor, Koszta Rozália, Kürthy Éva, Lipták Pál, Miklós István, Nagy András, Soltra Elemér, Vecsési Sándor és a Román művészegyüttes (Bukarestből, aug. 27.).

Nov. 22—28 között rendeztük meg 'hagyományos Múzeumi Hetünket. A Múzeumi Héten közreműködtek: Dr. Bényi Lászlóné, Csatári Dániel, Dr. Dankó Imre, Érsek Mária, Dr. Hanzó Lajos, jmplom "József, Jancsó Adrienne, Dr. Kátai Ferenc, Szerdahelyi István, Dr. Újfalussy József. Múzeumi Hetünk, beleértve az azon a héten látogatók számát is, összesen ;3 075 főt vonzott.

A minden hónap első szerdáján tartani szokott szakmai megbeszéléseket augusztusban és decemberben nem tartottuk meg. A megtartott tíz megbeszélésen összesen 187-en voltak jelen.

Az Erkel Ferenc Gimnázium Néprajzi- és IHelytörténeti Szakkörének 1959-ben 8 ülése volt. Mind a 8 ülésen jelen ivóit a múzeum igazgatója. 3 ülést a múzeum épületében tartottak meg.

A Múzeumbarátok Köre

A múzeum munkáját a Múzeumbarátok j Köre hathatósan elősegíti. Előfizetésekkel lehetővé tette a kör, hogy ,1959-ben meginduljon A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai c. sorozat, amelyből leddig (tíz szám jelent meg. A kiadványsorozat anyagi támogatása céljából a (kör az év folyamán kiadott három könyvjelzőt (Erkel szobor, Gyulai vár, Múzeum) ,és egy három képpel díszített várismertetőt. A Múzeumbarátok Köre negyedévenként sokszorosított ;körleveleket küldött szét a múzeum barátainak, rendezte ,a havonkénti szakmai megbeszéléseket, szervezte a Múzeumi Hetet. A kör elnöke Implom József, titkára Szerdahelyi István, ügyvezetője Dr. Dankó Imre.

Az intézet vezetése

1959-ben múzeumunk 371 iktatószám alatt 1596 ügyszerabot intézett el. Bevételnk volt ellátmányból 119.643,19 Ft., :idegen szervektől segélyként és magánosoktól 9.985,50 Ft., összesen 129.628,69 Ft. Kiadásunk volt 129.606,98 Ft., maradvány 21,71 Ft. A pénzkezelést Novak Sándor május 27-én ellenőrizte a Múzeumok- Központi Gazdasági Igazgatósága megbízásából. Nov. 12-én pedig meglátogatta múzeumunkat Molnár János művelődésügyi miniszterhelyettes Németh Andrásnak, az önálló Múzeumi Osztály vezetőjének és Bélay Vilmos levéltári előadónak a kíséretében. Németh András lez alkalommal adta át Dr. Dankó Imre igazgatónak másodízben a Szocialista Kultúráért kitüntetést és a minisztérium 1.000 Ft. jutalmát.

Múzeumunk kapcsolata mind a városi, járási, mind pedig a megyei szervekkel igen jó. Intézetünk gyakran tapasztalta az elmúlt év folyamán is segítő-készségüket. Múzeumunkat 1959-ben a következő közéleti személyiségek látogatták meg: Bátkay Pál, Bencsik Endre, Borbély Ferenc, Enyedi G. Sándor, Jámber István, Dr. Kátai Ferenc, Kurucz Albert, Masits László, Merényi Ferenc, Nagy Ferenc, Pankotai István, Sik Jenő, Simon György, Takács Gyula, Törzsök Márton és Vidó István.

Múzeumunkat ápr. 29-én meglátogatta a megyében járó bolgár kormány-küldöttség is.

+ Gyula a néprajzi kutatásokban

Dankó Imre

Mostanában gyakran hallani, hogy Gyula néprajzi kutatása igen szegényes. Többször emlegetik azt is, hogy városunk egyoldalú történelmi érdeklődése akadályozta a néprajzi kutatásokat. Lehet, hogy ez is oka Gyula tényleg szegényes néprajzi kutatásának, de nem kizárólag ez, mert hiszen általános jelenség, hogy a városok néprajzilag kevésbé kutatottak, mint a népeletbeli hagyományokat inkább megőrző faluk. Városunk esetében gátló körülmény volt még az, is, hogy a három-nemzetiségű város néprajzi kutatása nagy nehézségek leié állította a kutatókat. Pedig ez a népi sokrétűség inkább serkentőleg kellett volna, hogy hasson a néprajzi kutatókra.

A néprajz társtudományai közül nem egy szép eredményeket mutathat fel Gyula kutatásában. Sok-sok összegyűjtött, feldolgozott és publikált történelmi, földrajzi, népnyelvi adatnak hasznát veheti a néprajz tudománya is, de a sajtóságosán néprajzi érdekű és igényű gyűjtések, feldolgozások és kiadványok majd teljességgel hiányzanak.

Ennek a hiányosságnak nemcsak mostanában van visszhangja. Már régóta érzik és hangoztatják az illetékesek és nem véletlen, hogy a Magyar Néprajzi Társaság 1921. ápr. 3-án városunkban úgynevezett propaganda (vándor)-gyűlést tartott, amin Kodály Zoltán Erkel és a népzene, Solymossy Sándor pedig A magyar népköltés értékei címmel értekezett. Ez utóbbi előadást ki is adták s ez a kis füzet értékes dokumentuma a gyulai néprajzi kutatásokat megindítani, fellendíteni szándékozó törekvéseknek.¹

Gyula földrajzával két munka is foglalkozik. A Hubai Imre Gyula földrajza című tanulmánya különösebb önálló kutatások nélkül készült s a néprajzi szempontokra éppen nem figyelő összeállítás. Valamivel használhatóbb a néprajz

-j- A Múzeumi Hét keretében 1959. nov. 27-én elhangzott előadás rövidített szövege.

1 A magyar népköltés értékei. — A Magyar Néprajzi Társaság első gyulai propagandagyűlésén, 1921. április 3-án előadta: Solymossy Sándor dr. A Magyar Néprajzi Társaság Propaganda-Bizottságának Kiadványai 6. szám. Bp. 19.21. 16. p. — Különlenyomat a Néptanítók Lapja 1921. évi 18—23. számából,

2 Hubai Imre: Gyula földrajza. Szeged, 1934. ;

számára Mihalik László Adatok Gyula földrajzához című tanulmánya.³ A földrajzi munkák közül néprajzi szempontból legjelentősebbek Halmos Béla települési kérdésekkel foglalkozó, részben kiadatlan tanulmányai.⁴ (Halmos Béla munkáival függ össze a települési kérdések területén! nélkülözhetetlen Korbély József és Timkó Imre féle tanulmány. Mindkettő eredeti kutatások alapján készült és kiinduló pontként használható településtörténeti, mezőgazdaságkutatási gyűjtőmunkákhoz.)⁵

Mind a felsorolt, mind az említés nélkül hagyott földrajzi munkák érintetlenül hagyják a földrajz néprajzi vonatkozásban érdekes részeit. Hogy az ilyenekből csak néhányat említsek, elmondom, hogy sehol sem esik szó Gyula és környéke külön tájegység jellegéről, holott a nép, különösen régebben annak vette és Mezőség néven nevezte.⁶ Hasonlóan nem tisztázták a földrajzi kutatások a Körösköz fogalmát sem, ami pedig éppen Gyula szempontjából különös jelentőségű táj-

A viszonylag gazdag történelmi irodalom sem bír különösebb néprajzi érdekekkel. Általánosságban elmondhatjuk, hogy a történelmi munkákat a néprajz, Gyula város kutatása esetében, csak keretként használhatja. Scherer Ferenc nagy tudományos apparátussal készült várostörténete több helyen bir ugyan néprajzi érdekekkel — különösen az első kötet Magyar-Gyula, — Német-Gyula című terjedelmes fejezetében — de városunk néprajzi képét közelről sem adja.⁸ Hasonló a helyzet Karácsonyi János megyetörténete Gyulára vonatkozó részeinél is.⁹ De ugyanezt mondhatjuk el pár különben igen jó és az előadott tárgy szempontjából néprajzi \ izsgálatokat is feltételezhető történelmi részlettanulmányról, ímint például a Kismarjai Konrád Emil vagy a Steib János munkájáról is. ¹⁰ Érdekesen ez a néprajzi érdektelenség állapítható meg a város történetének régebbi kutatóinál is. Sem E^sedi, sem Komáromy, sem Mogyoróssy nem vették különösebben figyelembe a néprajz igényeit s pár általánosság megemlítésén kívül kizárólag a történelmi anyaggal

³ Mihalik László: Adatok Gyula földrajzához. Föld és Ember, 1930.

⁴ Halmos Béla: Békéscsaba és környéke területrendezésének települési kérdései. Földrajzi Közlemények, 1957. — Gyula településföldrajza c., a Magyar Földrajzi Társaság 1959. szept. 20—21-én, Gyulán tartott vándorgyűlésén elhangzott előadása, sajtó alatt.

⁵ Korbély József: A Körörsök és a Berettyó szabályozása és vízjárása. Bp. 1917. — Timkó Imre: Békés vármegye déli felének talajviszonyai. A Földtani Intézet 1910. évi jelentésében.

⁶ Vö.: Györffy István. Dél-Bihar népesedései és nemzetiségi viszonyai. A magyar föld c. kötetben, Bp. 1942. 371. p.

⁷ Kádár László: A magyar nép tájszemlélete és Magyarország tájnevei. Bp. 1941. 1. kötet. — A magyar Táj- és Népismeret Könyvtára 3. szám.

⁸ Dr. Scherer Ferenc: Gyula város története. Gyula, 1938. III. rész. Magyargyula és környéke. 271—475. p.

⁹ Karácsonyi János: Békésvármegye története I—III. Gyula, 1896.

¹⁰ Kismarjai Konrád Emil: Harruckern György János báró és telepítései. Gyula, 1930. — Sleib János: A gyulai Józsefváros története 1721—1924. /Gyula, 1924.

foglalkoztak, pedig éppen a Tudományos Gyűjtemény évfolyamaiban és más egykorú folyóiratok hasábjain megjelent város-falu, megye és tájismertetések gerincét a néprajzi leírások adták.

A történeti munkák közül a néprajz szempontjából különös figyelmet érdemel Oláh György munkássága általában, de különösen két munkája: A boszorkányperek Békés vármegyében című, eredetileg a Régészeti- és Mívelődéstörténelmi Társulat Évkönyvében, majd különnyomatban is megjelent és a még mindig kéziratban lévő Békés megye mezőgazdaságának története című.¹² Ez utóbbi a feldolgozott tárgy természetéből következően is sok néprajzi megfigyelést tartalmaz. Valamivel jobb a helyzet a néprajz kutatásának területén. A Magyar Nyelvőr sorozatosan közölt gyulai néprajzi adatokat, de közölt az Ethnographia, a Néprajzi Értesítő, a Magyar (Nyelv és a Népünk és Nyelvünk is.¹³ A folyóiratokban közölt néprajzi adatok jobbára névanyagot tartalmaznak. Gyepes János A gyulai nyelvjárás című összefoglaló igényű munkája doktori disszertációnak készült.^{3*} Minden erénye ellenére is nagy hibákkal terhes. Ezek egy részére hivatalos bírálói, Horger Antal és Mészöly Gedeon is rámutattak. Néprajzi szempontból alapvető hibája az, hogy noha ismeri Gyula lakosságának differenciálódását, egy aligha létező egységes gyulai nyelvjárásról ír. Gyula magyar lakosságáról írva megállapítja például, hogy két csoportra oszlik: katolikusra és reformátusra. Eltérés azonban nemcsak a vallásban 'mutatkozik — írja tovább — hanem nyelvükben is. »A katolikus lakosság ugyanis nagyrészt a Jászságból telepedvén ide) nagyjából e-ző nyelvjárásról beszél, a reformátusok nyelvjárásában pedig az í-zés érvényesül, ami teljesen érthető az í-zés egyik gócpontjának, Bihar megyének a szorrcsúdságában — írja. Ennek ellenére egységes gyulai nyelvjárásról ír, nyilvánvalóan egyoldalúan és hiányosan.

A nyelvészeti munkák között meg kell emlékezni Scherer Ferenc rövid tanulmányáról is, amit a gyulai német családnevekről írt.¹⁵

Mielőtt a sajtóságosán néprajzi munkákra térnék, (külön szólni kell Implom József sokoldalú munkásságáról. Javarészt nyelvészeti és történelmi-régészeti érdeklődést mutató munkái között számos olyan van, amely elsőrendűen néprajzi jeli Ecsedy Gábor: Gyulának polgári és egyházi állapota a régi időkben. Tudományos Gyűjtemény, 1832. X. 13—37. és XI. 3—40. p. — Komáromy Miklós: Gyula városáról és a hajdani gyulai várról. Nagyvárad, 1834. — Mogyoróssy János: Gyula hajdan és most történeti és statisztikai vázlatokban. Gyula, 1858.

12 Oláh György: A boszorkányperek Békés vármegyében. A Békés vármegyei Régészeti és Mívelődéstörténelmi Társulat Évkönyve 13. (1888.) 30—161. p. Különnyomatban is: Békés—Gyula, 1888. — Békés megye mezőgazdaságának története. Kézirat a szerző fiának birtokában .

13 Benkő Lóránd, és Lőrincze Lajos: Magyar nyelvjárás bibliográfia. 1817—19-19. Bp. 1951. 37. p.

1* Gyepes János: A gyulai nyelvjárás. Szeged, 1938-

15 Scherer Ferenc: A gyulai német családnevek. Békés, 1923. jfebr. 9. és 10.

jelentőségű. ilyenek, hogy csak egy párat említsek a sok közül, a gyulai céhekről, a régi Gyuláról, a gyulai protestánsok történetéről, a régi gyulai árvizekről, a kincsasókról és a gyulai törökvilágról írt cikkei.¹⁶

Gyula néprajzi kutatása szempontjából is jelentős és ma is helytálló Implom Néprajzi teendők Békés vármegyében című tanulmánya.¹⁷ Érdekesebb következő szavai: végigtekintve a Békés vármegyében eddig végzett néprajzi munkán, meg kell állapítanunk, hogy vármegyénknek az eddig ismert adatok alapján megrajzolható néprajzi képe igen vázlatos. Áttekintő képünk alig egy-két kérdésben van, a kérdések egész sorához azonban eddig még senki sem nyúlt*.¹⁸ A tanulmány egyben a megye addigi néprajzi bibliográfiáját is adja.

A megye vagy még inkább a környék néprajzi kutatásából sok olyan inunkat ismerünk, amely gyulai kérdéseket is érint, de tekintetbe véve, hogy ezek nem gyulai tárgyú feldolgozások, a vizsgált jelenségek, folyamatok, a leírt tárgyak elterjedésére, Gyulán való életére vagy egyáltalán nem térnek ki vagy csak általánosságban mozognak. Ilyen tanulmány például a Linder Lászlóé a Doboz környéki pásztói művészekről, vagy Banner János több adatközlő icikke.¹⁹ Ezek közé a munkák közé tartozik Szűcs Sándor több, leginkább a Sáréttel foglalkozó munkája is.²⁰ De ideszámíthatók azok az összefoglaló jellegű vagy legalább a Tiszántúllal foglalkozó munkák is, amelyeknek gyulai vonatkozásaik vannak.²¹

A kimondottan gyulai néprajzi kérdésekkel foglalkozó munkák ismertetése előtt nem éreztelen azt megemlíteni, hogy a gyulai kutatókat elsősorban a népszokások vonzották. Ez magyarázhatja azt a körülményt is azonkívül, hogy Szendrey Zsigmond akkoriban Nagyszalontán élt, hogy Szendrey Zsigmond is bekapcsolódott a gyulai néprajzi kutatásokba.

16 Implom József: A gyulai Céhek élete. Békésmegyei Hírlap. 1929, 1930. több folytatásban; A régi Gyuláról. Békés, 1935; A gyulai protestánsok történetéből. Békésmegyei Hírlap, 1932; Régi gyulai árvizek. Békésmegyei (Hírlap, 1932; Törökvilág Gyulán. Békés. 1924; Kincsasók. Gyula Regős. 1933. nov.

¹⁷ Implom József: Néprajzi teendők [Békés vármegyében. Békés vármegye törvényhatósági iskolán kívüli népművelési bizottságának IV. évkönyve. MCMXLI. (1913), (Békéscsaba). 80—91. p.

¹⁸ Implom J.: Néprajzi teendők itd. m. 91. p.

¹⁹ Linder László: Doboz és környékének pásztorművészete. Békéscsaba. 1940. — Banner János: A békési magyarság építkezése. Néprajzi Értesítő, 1911. 129—143. p. — békési pásztorok élete a XVIII. században. Népiünk és Nyelvünk, 1. (1929.) 165—170 és 222—229. p. — Adatok a XVIII. századbeli Ifalusi éleiből. Népiünk és Nyelvünk, 2. (1930) 70—74. p.

²⁰ Szűcs Sándor: A Sárét régi vízrajza, A Sárét világa c. nagyobb és számtalan kisebb írására gondolunk,

²¹ Magyarország Néprajza — Gunda Béla: Földberejített kincs a Békésmegyei népképzésében. Népiünk és Nyelvünk, 6. (1934) 21. p.; Régi tűzhelyek és konyhaműveletek a békési Sárét déli részén. Népiünk és Nyelvünk, 7. (1935.) 15—29 és 95—101. p. — Ecsedi István: A debreceni és tiszántúli ember táplálkozása. A Déri Múzeum Évkönyve 1931. 149—390. p.

Gulyás János gyűjtései kezdik a sort a húsvéti népszokásokkal.²² Implom József pedig több közléssel folytatja a régi gyulai népszokásokról, a virágvasárnap és húsvét közötti népszokásokról, a karácsonyi (népszokásokról és a csikós betlehemezéséről.²³ Szendrey Zsigmond általában is írt a békési népszokásokról.²¹ De Békésgyulai gyűjtés címen gyulai népdalokat is adott közre.²⁴ Ezt megelőzőleg Bartók Béla már 1906-ban gyűjtött városunkban.²⁵ Gulyás János más tárgyú gyulai néprajzi adatközléseivel eljutott a magyar néprajz központi folyóirataig is.²⁶

Megfigyelve a gyulai néprajzi tárgyakkal (kapcsolatos felsorolt publikációkat azt láthatjuk, hogy három tárgykörre oszlanak. Népszokásokat ismertetnek, népdalokat közölnek és gyermekjátékokat írnak le. A gyulai néprajzi kutatások szégyenyességénél az talán még nagyobb baj, hogy a meglévő gyűjtések, feldolgozások igen tárgyszegények.

Pedig lett volna és lenne Ivarosunkban sok érdekes, jellegzetes néprajzi tárgy. Hogy ezek közül csak egyet-kettőt említsek felsorolom a gyulai vásárok és az ezekkel kapcsolatos állathajtás néprajzi jelentőségét, a hozzájuk kapcsolódó népiéletbeli megnyilatkozásokat. Megemlítem a már szinte teljesen megszűnt vízi közlekedés különböző módjait, a halászat egyre lényegtelenebbé váló, egykor oly jelentős foglalkozását, a ma már kiveszett gyulai fazekasság életét, a kismesterségek (különösen a csizmadia, a ikosárfonó, a köteles, az asztalos, a fésűs, a keses és a szűcs) néprajzi vizsgálatát. De nagyon érdekes adatokat szolgáltatna a család- és

²² Gulyás János: Húsvéti népszokások Gyulán. *Nemzeti Kultúra*, IV. (1914) 160—168. p.

²³ Implom József: Régi gyulai népszokások. Békés, 1935. dec. 25. Gyulai néphagyományok (Virágvasárnaptól húsvétig). Békés 1937. márc. 28.; Karácsonyi népszokások. Békésmegyei Hírlap, 1928. dec. 23.; Csikós betlehemezés. *Népünk és Nyelvünk*, 1. (1929.) — Itt kell megemlékeznünk Implom József régóta folytatott és nagy anyagra terjedő gyulai hely-, család- és gúnynév, szólás, (közmondás, babona, hiedelem, népmese, monda és népdalgyűjtéséről is, amire már 1943-ban is többször hivatkozott *Néprajzi teendőink* c. id. cikkében.

²⁴ Szendrey Zsigmond: Békésmegyei népszokások. *Népünk és Nyelvünk*, 1. (1929.) 194. p.

²⁵ Szendrey Zsigmond: Békésgyulai gyűjtés. *Ethnographia*, 32. (1921.) 103—101. p.

²⁶ Vö.: Bartók Béla: A magyar népdal. Bp. 1921. „Magyar parasztnékeseim közül eddig legtöbb dallamot — kb. (80-at — 1906-ban Békésgyulán jegyeztem le Illés Panna, akkor 18 éves lánytól.” *LXIX—LXX. j.* és az id. m. több helye.

²⁷ Gulyás János: Sárkányozás Gyulán. *Néprajzi Értesítő*, 14. (1913.) 285—288. p.; Nyérésre búfira (Gyermekjátékok Gyulán). *Ethnographia*, 23. t(1912.) 252—348. p.

munkaszervezet kutatása is különös tekintettel a ;nemzetiségileg vegyes családokra. Egészen különleges lett volna vizsgálni a hagyományos paraszti életmódot oda-hagyó és mindinkább a kertészkedéssel foglalkozó gyulai parasztság átalakulásának folyamatát. De igen izgalmas volna nyomonkövetni a környékbeli erdők kiirtásával és a vízi világ felszámolásával együttjáró népletbeli változásokat is.

Minden bizonnyal eljön az ideje annak is, hogy Gyula néprajzi kutatása a hozzá méltó módon meginduljon. Az egyre növekvő néprajzi érdeklődés mellett több biztató jel is van arra, ahogy lez az idő hamarosan el is fog következni. 1950-ben a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja a gyulai múzeumhoz kapcsolatosan Lükő Gábor vezetésével Doboz községben néprajzi kutatótábort szervezett Nagy Gyula, Nagy Dezső, Péczely Attila, Péter László és Sólymos Ede közreműködésével. Ez a kutatótábor, ha nem is kimondottan gyulai néprajzi kutatásokat végzett, nagyban elősegítette a gyulai néprajzi kutatásokat, ha mással nem, az érdeklődés felkeltésével. A Gyulán székelő Magyarországi Románok Demokratikus Szövetsége széles körű hagyománygyűjtő munkába fogott s két sokszorosított népdal-népijáték füzetet is adott ki.²⁸ Természetesen ezek a kiadványok elsőrenden nem gyulai gyűjtésű anyagot publikáltak, de így is hozzájárultak a gyulai néprajzi kutatások elősegítéséhez,

Az elmúlt 5—10 év alatt több neves néprajzi kutató is felkereste városunkat. Gyűjtött anyagukat még nem dolgozták föl, nem adták közre. Javarást a múzeumok adattáraiban található meg s a kutatók rendelkezésére állanak.²⁹

Biztató jel az is és a ((néprajzi kutatók munkája mellett a néprajzi érdeklődés terjesztését, ébrentartását is szolgálja, hogy a gyulai Erkel Ferenc Gimnáziumban Ternyák Feiencné tanárnő vezetésével 1958-ban egy lelkes néprajzi szakkör alakult. A szakkör tagjai gyűjtött anyagukkal az 1959. évi Országos Néprajzi Gyűjtőtőpályázat középiskolás tagozatában országosan első lettek. Az azóta is eltelt idő,

28 Culegere de cintece si jocuri. Gyula, 1954. Hat román népdalt tartalmaz Lükő Gábor gyűjtéséből és egy Gyula környéki í román táncot, valamint az ardelene nevű legény táncot. — Caiet cultui'al. Gyula, 1957. Magyarcsanádi román táncokat tartalmaz (2—24. p.) — Itt kell megemlékeznünk Lükő Gábor román t'olklórgyűjtéséről. Nagyübbára kiadatlan.

29 Az utóbbi években Szolnok János, Takács János, Oláh Andor, Erdős Kamill Lükő Gábor, K. Kovács Péter, [Szabó György, Fél Edit, Balassa Iván, stb. néprajzkutatók jártak és gyűjtötték városunkban és környékén. Gyűjtéseik anyaga megtalálható az Etimológiai Adattárban (Budapest, Könyves Kálmán krt. 140) és részben a gyulai Erkel Ferenc Múzeum Adattárban.

a szakkör munkája, a kötegyáni kutatótábor, a ajtósfalvi gyűjtőnap eredményei feljogosítanak arra, hogy ennek a szakkörnek a gyulai néprajzi kutatások jövőjében is nagy szerepet szánjunk.

A gyulai Erkel Ferenc Múzeum elsősorban hivatott azonban arra, hogy városunk néprajzi kutatásának is központja legyen. Ezt nemcsak a gyűjtött anyag adattári kezelésével, kiállítások rendezésével, gyűjtőmunkájával, hanem feldolgozásával és kiadványaival is végzi.³⁰

³⁰ A Gyulai Erkel Ferenc [Múzeum Kiadványai c. sorozat eddig megjelent néprajzi tárgyú füzetei Erdős Kamill, Szűcs J. Sándor és Nagy Gyula kutatásait, gyűjtéseit publikálja, A bibliográfiai teljesség kedvéért meg kell emlékeznünk egy korai gyulai babonagyűjtésről (Dunay, Békési Lapok, 1877. okt. 28. és nov. 4.), egy lakodalmi rigmusról, (Székely Lajos: Egy lakodalmi rigmus. Békés megyei (Régészeti és Mívelődéstörténelmi Társulat Évkönyve, 16. (1892.) 108. p.), valamint N. Bartha Károly gyűjtéseire, amelyekbe több gyulai adat is került (Vö.: Ethnographia 52. (1941) 1128—132. p. és Magyar néphagyományok I. c. munkáját, Debrecen, 1931. 41—59. p). Mindezek azonban nem változtatják meg a fentiekben megrajzolt képet.